

Бібліографічні посилання

1. Лазебник Л. Л. Сутність та компоненти фінансової політики / Л. Л. Лазебник // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 66–73.
2. Петровська І. О. Фінанси (з елементами статистики фінансів) : навч. посіб. / О. І. Петровська, Д. В. Клиновський. – К. : ЦУЛ. – 2002. – 300 с.
3. Загородній А. Г. Фінансовий словник – 3-тє вид., випр. та доп. / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К. : Т-во «Знання», КОО. – 2000. – 300 с.
4. Бюджетна та боргова стратегія України у 2003 році // за ред. І. О. Луніної – К. : Ін-т ек. прогнозів. НАНУ, 2002. – 96 с.
5. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навч. посіб. / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Економ. думка, 2000. – 200 с.
6. Кудряшов В. П. Фінанси : навч. посіб. / В. П. Кудряшов. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – 352 с.
7. Василик О. Д. Теорія фінансів : підр. / О. Д. Василик. – К. : НІОС. – 2000. – 416 с.
8. Колесов А. С. Финансовая политика: цели и задачи / А. С. Колесов // Фінанси. – 2002. – № 10.
9. Илларионов А. Размеры государства и экономический рост / А. Илларионов, Н. Пивоварова // Вопросы экономики. – 2002. – № 9. – С. 18–45.
10. Леонтьев В. Е. Финансы, деньги, кредит и банки : учеб. пособ. / В. Е. Леонтьев, Н. П. Радковская. – СПб. : Знание, ИВЭСЭП. – 2003. – 95 с.
11. Козюк В. В. Фіскальна політика в Європейському валютному союзі: проблеми автоматичної стабілізації та конвергенції / В. В. Козюк // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 57–67.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 336.132.1:336.012.23

С. В. Герасимова, О. В. Філатова

*Феодосійська фінансово-економічна академія
Київського університету ринкових відносин*

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЮ ПОЛІТИКОЮ

Розкрито сутність та структуру механізму державного управління грошово-кредитною політикою. Проведено аналіз інституційного забезпечення грошово-кредитної політики як необхідної передумови для здійснення державно-регуляторного впливу останньої на основні макроекономічні змінні.

Ключові слова: механізм, управління грошово-кредитною політикою, інституційне забезпечення, інструменти грошово-кредитної політики, фінансовий ринок, банківська система.

Раскрыта сущность и структура механизма государственного управления денежно-кредитной политикой. Проведен анализ институционального обеспечения денежно-кредитной политики как необходимой предпосылки для осуществления государственно-регуляторного влияния последней на основные макроэкономические переменные.

Ключевые слова: управление денежно-кредитной политикой, институциональное обеспечение, инструменты денежно-кредитной политики, финансовый рынок, банковская система.

The mechanism and the structure of the state management of monetary-credit policy are discussed at this article. The analysis of the institutions guaranteeing of the

monetary-credit policy as the necessary condition for state policy influence for the main macroeconomic changes realizing is made.

Key words: mechanism, institutions of the conditions, state management monetary-credit policy, institutions guaranteeing, monetary-credit policy instruments, financial market, banking system.

Розвиток ринкової системи України обумовлює потребу у ефективному функціонуванні механізму державного управління грошово-кредитною політикою. Це дозволить повною мірою використовувати грошово-кредитний інструментарій в регулюванні національної економіки, забезпечуючи її розвиток та стійкість до зовнішніх шоків та загроз. Здійснюючи управління грошово-кредитною політикою, держава повинна в усілякий спосіб сприяти створенню умов для існування ринкового середовища, яке дає змогу використати потенціал грошово-кредитних методів впливу на економіку. При цьому особливістю ринкової системи України є постійний розвиток та зміна характеру функціонування макроекономічного середовища, що безпосередньо впливає на регуляторні можливості грошово-кредитного інструментарію. У свою чергу, це обумовлює необхідність вдосконалення механізму управління грошово-кредитною політикою та створення відповідних умов для ефективного його функціонування.

Зауважимо, що в економічній літературі досить ретельно розглянуто передавальний (трансмісійний) механізм грошово-кредитної політики, в той час як комплексні дослідження механізму управління грошово-кредитною політикою практично відсутні. Це, у свою чергу, робить певні перешкоди для здійснення системних досліджень в управлінні грошово-кредитною політикою та утруднює вибір напрямів його удосконалення.

У зв'язку із цим метою статті є розкриття сутності та визначення інституційних передумов функціонування механізму державного управління грошово-кредитною політикою.

Для з'ясування сутності механізму державного управління грошово-кредитною політикою доцільно розглянути підходи науковців до визначення терміну «механізм державного управління». Так, Г. Атаманчук визначає механізм державного управління як складну систему державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління [1, с. 86]. У даному випадку визначення механізму управління певною мірою ототожнюється з системою державного управління та її суб'єктним складом, що, на нашу думку, не є доцільним. В. Бакуменко та В. Князев застосовують поняття комплексного механізму державного управління, який являє собою систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління» [3]. Таке тлумачення механізму державного управління дозволяє визначити його як сукупність засобів цілеспрямованого впливу суб'єкту на об'єкт, проте цей підхід є надто вузьким, оскільки механізм державного управління поряд із засобами впливу містить й інші елементи. З огляду на це найбільш прийнятним з позиції змістовного наповнення цієї категорії вбачається її визначення, яке запропоновано сучасними українськими дослідниками Р. Рудницькою, О. Сидорчуком та О. Стельмахом на основі системного підходу. На думку цих авторів, механізм державного управління – це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління [16]. Наведене тлумачення дає підстави для побудови структури механізму державного управління грошово-кредитною політикою, проте з урахуванням її специфічних властивостей (рис. 1).



Рис. 1. Структура механізму державного управління грошово-кредитною політикою

Таким чином, механізм державного управління грошово-кредитною політикою можна визначити як сукупність правових норм, методів та засобів державного впливу на грошово-кредитну політику для забезпечення виконання її цільових орієнтирів.

Важливою передумовою для ефективного функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою є наявність належного інституційного забезпечення грошово-кредитної політики. Це положення ґрунтується на тому, що саме інституційне забезпечення формує і визначає характер змін макросередовища, розвиток у тій чи іншій країні ринкових відносин, відповідних функціональних механізмів, у тому числі відповідних банківсько-кредитних структур, які забезпечують передачу імпульсів грошово-кредитної політики на основні макроекономічні змінні.

Складовими інституційного забезпечення механізму управління грошово-кредитною політикою є банківська система і фінансовий ринок. Тобто, відповідна інституційна основа для здійснення грошово-кредитної політики в Україні виникла із створенням банківської системи та фінансових ринків як необхідної передумови функціонування її трансмісійного механізму. Сучасні підходи науковців до вивчення інституційного забезпечення грошово-кредитної політики висувають ряд вимог до цих складових, зокрема до банківської системи: [2, с. 27]:

- 1) наявність дворівневої (або більше) банківської системи;
- 2) законодавче закріплення за центральним банком статусу резервної структури банківської системи та законодавче надання центральному банку статусу кредитора останньої інстанції для банків другого рівня і статусу фінансового агента уряду;

3) забезпечення незалежності центрального банку від органів виконавчої і законодавчої влади, достатньої для проведення ним самостійної грошово-кредитної політики;

4) наявність розгалуженої мережі банківських установ, спроможної задовольнити попит на кредитні ресурси;

5) наявність системи державного регулювання банківської діяльності та забезпечення високого рівня довіри всіх верств населення до банківської системи в цілому і кожного банку зокрема.

Щодо першої та другої вимоги стосовно інституційного забезпечення грошово-кредитної політики, то відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність» в Україні, як і в розвинутих країнах світу, створена і функціонує дворівнева банківська система. В Законі України «Про національний банк України» визначено, що відповідно до своїх функцій Національний банк України визначає та проводить грошово-кредитну політику, монопольно здійснює емісію національної валюти України та організовує її обіг, виступає кредитором останньої інстанції для банків і фінансовим агентом уряду.

Водночас виконання третьої вимоги стосовно забезпечення юридичної та фактичної незалежності центрального банку від органів виконавчої і законодавчої влади, достатньої для проведення ним самостійної грошово-кредитної політики не знаходить однозначної практичної реалізації і єдності в поглядах вітчизняних фахівців. Так, надання НБУ статусу особливого центрального органу державного управління формально виводить його з-під юрисдикції уряду, а фактично робить нікому не підконтрольною інституцією, яка вправі розв'язувати безпрецедентно широкий комплекс проблем, що безпосередньо впливають на економічну й фінансову безпеку країни. Відповідно до ст. 53 Закону «Про Національний банк України» не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку чи Правління Національного банку. З упевненістю можна констатувати, що виконавча і навіть законодавча влада в Україні не має реального впливу на емісійну, валютну і грошово-кредитну політику країни. До того ж грошово-кредитна політика не контролюється ані Президентом, ані Верховною Радою, ані Кабінетом Міністрів України. Відповідно до ст. 9 Закону, контроль за виконанням основних засад грошово-кредитної політики покладено на Раду Національного банку. Тобто, в питаннях розробки й реалізації грошово-кредитної політики, а також контролю за виконанням її цільових орієнтирів НБУ володіє абсолютною незалежністю. В Законі також передбачено заборону на фінансову допомогу державі на випадок гострої потреби. Ст. 54 забороняє Національному банку «надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат державного бюджету України».

Зауважимо, що питання забезпечення незалежності центрального банку як передумови для здійснення ефективного грошово-кредитного регулювання стало у зв'язку з необхідністю підтримання стабільності національної грошової одиниці шляхом запобігання розвитку інфляційних процесів, які можуть бути викликані проінфляційними рішеннями уряду при проведенні політики соціальних видатків чи підтриманні малоефективних виробництв під час здійснення структурної політики. Так, міжнародні дослідження виявили, що між незалежністю центрального банку та інфляцією існує обернена залежність. Дослідження, проведені на початку 90-х років, довели існування у промислово розвинутих країнах чіткої залежності між ступенем незалежності центральних банків і рівнем інфляції. Проте виявити таку чітку залежність для країн з економікою, що розвивається, не вдалося [6, с. 2]. На наш погляд, це пояснюється тим, що фактори інфляції у цих країнах дещо різняться. До того ж вважаємо доцільним визнати, що цілі грошово-кредитної політики центральних банків країн, які відчувають брак фі-

нансових ресурсів для розвитку вітчизняної економіки та її структурної перебудови, повинні бути підпорядковані, у першу чергу, інтересам відродження національного виробництва, хоча б і за рахунок більш високих темпів інфляції, в порівнянні з більш розвинутими ринковими економіками. У цьому випадку не можна не погодитися з думкою фахівців про те, що держава не повинна стояти на колінах, випрошуючи свої гроші у свого банку. У той же час правомірним є вирішення питання про забезпечення незалежності грошово-кредитної політики від впливу діяльності політичних кланів, які вносять певні дисбаланси і додатковий елемент невизначеності в діяльність грошово-кредитного ринку. У першу чергу це стосується відсутності критеріїв призначення та нечіткості окремих критеріїв звільнення Голови Правління НБУ, а також співпадіння строків каденцій депутатів Верховної Ради України та Голови Правління НБУ.

У документі Національного банку «Консультації щодо зміцнення ролі НБУ у забезпеченні цінової стабільності» зазначено, що, на відміну від багатьох країн (навіть країн Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС), посада Голови Національного банку України законодавчо не є належним чином захищеною від політичного тиску. По-перше, це виявляється в тому, що п'ятирічний термін перебування Голови НБУ на посаді є коротшим за відповідні терміни членів Ради НБУ і не довшим за термін повноважень Президента та Верховної Ради України. Тобто він може співпадати із виборчими циклами, що посилює вплив політичного чинника під час призначення Голови НБУ. По-друге, відставку за політичними мотивами в українському законодавстві прямо визначено як підставу для завершення терміну перебування Голови на посаді. Отже, чинне законодавство допускає та навіть створює підґрунтя для зміни керівництва НБУ з будь-яких політичних або суб'єктивних мотивів та допускає можливість політичного впливу при прийнятті рішень з монетарної політики. Яскравим прикладом цього стали політичні рішення спочатку щодо тривалої девальвації на користь експортерів, а потім одномоментної ревальвації гривні, за якою вже відчувалося лобіювання інтересів імпортерів, а також відсутність своєчасного реагування на зростаючий попит на іноземну валюту, що в умовах міжнародної фінансової кризи призвело до падіння курсу вітчизняної валюти з одночасним зростанням цін на імпортовані товари. Відповідно до статті 10 Закону «Про Національний банк України» повноваження призначеного складу Ради Національного банку достроково припиняються у разі оголошення їй недовіри Президентом України або Верховною Радою України у зв'язку з тим, що виконання Основних засад грошово-кредитної політики за підсумками року не забезпечило стабільність грошової одиниці України. Звідси можна констатувати, що існує в Україні законодавство, по-перше визначає відповідальність за те, що навіть не має чіткого визначення в законодавчих актах, (в Україні й досі немає законодавчого визначення поняття «стабільності грошової одиниці»), а, по-друге, заздалегідь підштовхує керівні органи Національного банку до проведення обмежувальної грошово-кредитної політики, яка безумовно залишатиме реальний сектор економіки без так потрібних йому грошових вливань. Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати про існування політичного тиску з боку можновладних осіб на прийняття рішень монетарної влади, які, на жаль, не завжди враховують інтереси держави і її громадян, а також відсутність чітких критеріїв відповідальності за прийняття управлінських рішень щодо реалізації грошово-кредитної політики в країні. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внесення відповідних змін у основний закон, що регламентує діяльність Національного банку.

Четверта вимога щодо інституційної організації грошово-кредитної політики стосується наявності широкої мережі банківських установ, які б охоплювали всі регіони країни і надавали максимально широкий спектр банківських послуг як юридичним, так і фізичним особам. Саме за існування такої мережі, як відмічає

Я. Грудзевич, центральний банк спроможний досягати найвищої ефективності у грошово-кредитному регулюванні економіки країни [2, с. 28]. Кількісну насиченість банківської системи держави в умовах ринкової економіки характеризує здатність наявних банківських установ своєчасно та якісно задовольнити попит на банківські послуги з боку суб'єктів економіки.

Статистика щодо мережі банківських установ у країнах ЄС та в Росії свідчить про те, що в основному кількість банків у розвинутих країнах Європи складає від 1 до 5 одиниць на 100 тисяч населення. Розраховані коефіцієнти щодо кількості банків на 100 тисяч населення склали у США – 3,3, в Японії та Швейцарії – 4,9 та 4,8 відповідно [9, с. 56]. Натомість, показник української банківської системи сьогодні складає 0,43 – це значно нижче, ніж у багатьох успішних країнах світу та відповідає стану насиченості банківськими установами у країнах, що розвиваються (Росія – 0,93, Аргентина – 0,6, Болгарія – 0,5, Чехія – 0,4, Бразилія – 0,1 [7, с. 306].

Однією із найсерйозніших проблем розвитку вітчизняної банківської системи є її нерациональна територіальна структура. Розподіл банківських установ по регіонах України станом на 01.01.2008 р. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл банківських установ по регіонах України станом на 01.01.2008 р.*

Регіони України	Кількість банківських установ						Всього банківських установ у регіоні
	юридичних осіб	питома вага, %	філій	питома вага, %	відділень	питома вага, %	
АР Крим	1	0,5	64	4,5	1278	5,8	1343
Вінницька	0	0,0	38	2,7	609	2,8	647
Волинська	2	1,1	23	1,6	445	2,0	470
Дніпропетровська	14	7,5	125	8,8	1743	7,9	1882
Донецька	11	5,9	123	8,7	1989	9,1	2123
Житомирська	0	0,0	33	2,3	434	2,0	467
Закарпатська	1	0,5	40	2,8	593	2,7	634
Запорізька	3	1,6	45	3,2	880	4,0	928
Івано-Франківська	1	0,5	47	3,3	577	2,6	625
Київська	0	0,0	34	2,4	829	3,8	863
Кіровоградська	0	0,0	42	3,0	423	1,9	465
Луганська	2	1,1	68	4,8	830	3,8	900
Львівська	5	2,7	78	5,5	1137	5,2	1220
Миколаївська	0	0,0	57	4,0	668	3,0	725
Одеська	10	5,4	77	5,4	1365	6,2	1452
Полтавська	3	1,6	63	4,4	848	3,9	914
Рівненська	0	0,0	26	1,8	444	2,0	470
Сумська	2	1,1	46	3,2	514	2,3	562
Тернопільська	0	0,0	36	2,5	340	1,5	376
Харківська	11	5,9	54	3,8	1336	6,1	1401
Херсонська	0	0,0	41	2,9	493	2,2	534
Хмельницька	0	0,0	41	2,9	493	2,2	534
Черкаська	0	0,0	50	3,5	824	3,7	874
Чернівецька	0	0,0	30	2,1	429	2,0	459
Чернігівська	3	1,6	39	2,7	636	2,9	678
м. Київ	117	62,9	99	7,0	1817	8,3	2033
Всього	186	100,0	1419	100,0	21974	100,0	23579

*Складено за даними Національного банку України

Отримані результати виявили, що в одинадцяти областях України немає жодного банку – юридичної особи. Найбільша кількість юридичних осіб розташована в м. Києві – 117 одиниць. У Дніпропетровській області – 14 юридичних осіб, в Харківській та Донецькій відповідно – по 11 юридичних осіб, в Одеській – 10 юридичних осіб. Нерівномірно розподілені й філії та безбалансові відділення. Найгірші показники в Рівненській області (питома вага філій не перевищує 1,8 % загальної кількості філій в Україні), Тернопільській області (питома вага філій та відділень склала відповідно 2,5 % та 1,5 %), Житомирській (2,3 % та 2,0 %). Це, у свою чергу, підкреслює низький рівень інституційної розвиненості української банківської системи, яка поки ще не в змозі забезпечити достатній і якісний рівень банківських послуг.

Табл. 2 демонструє, що не всі регіони користуються однаковими можливостями щодо отримання кредитів від банківської системи.

Таблиця 2

Вимоги за кредитами банків в економіку в розрахунку на одну особу у розрізі регіонів України станом на 1 січня 2008 р.*

Регіон	Вимоги за кредитами в економіку		Вимоги за кредитами банків в економіку в розрахунку на одну особу	
	Всього, млн грн.	У т. ч. довгострокові, млн грн.	Кількість населення	Сума виданих кредитів в розрахунку на одну особу, грн.
Автономна республіка Крим	11827	9506	2347895	5037,28
м. Київ	201072	121158	2743038	73302,67
Вінницька	6074	4844	1664834	3648,41
Волинська	6633	4794	1037187	6395,18
Дніпропетровська	52286	36696	3380847	15465,36
Донецька	38214	25791	4512420	8468,63
Житомирська	4054	3444	1299116	3120,58
Закарпатська	5316	4586	1242949	4276,93
Запорізька	12269	9391	1824595	6724,23
Івано-Франківська	7437	6374	1381778	5382,20
Київська	5777	5074	1731950	3335,55
Кіровоградська	3221	2531	1032094	3120,84
Луганська	8423	5922	2340026	3599,53
Львівська	14951	11972	2553284	5855,60
Миколаївська	7755	5802	1198710	6469,45
Одеська	28843	23322	2390451	12065,92
Полтавська	8335	6042	1516673	5495,58
Рівненська	4393	3266	1151560	3814,83
Сумська	4359	3125	1188922	3666,35
Тернопільська	3709	2991	1095422	3385,91
Харківська	21564	16350	2779042	7759,51
Херсонська	5498	4319	1102467	4987,00
Хмельницька	5368	4422	1345360	3990,01
Черкаська	5503	4125	1309390	4202,72
Чернівецька	4044	3494	903575	4475,56
Чернігівська	4111	2818	1127291	3646,80

*Складено за даними Національного банку України

Найбільші вклади банків здійснюються в економіку міста Києва – 73302,67 млн грн. на одну особу, Одеської області – 12065,92 грн., Дніпропе-

тровської області 15465,36 грн., Донецької та Харківської областей – відповідно 7759,51 та 8468,63 грн. на одну особу. Кредитні вкладення в економіку інших регіонів є істотно меншими. Найнижчі показники зафіксовано у Тернопільській і Кіровоградській областях – 3385,91 і 3335,55 грн. відповідно. Через значну концентрацію грошових ресурсів у місті Києві та вищезазначених областях знижується насичення грошима інших регіонів України, без чого великою мірою неможливе економічне зростання.

Аналіз насиченості регіонів банківськими установами підтверджує факт диспропорційного стану розвитку банківської системи в країні. У той же час територіальна нерівномірність розміщення банків може істотно впливати на економічний розвиток регіону, вимивати з нього акумульовані фінансові ресурси, перетворювати його у депресивний, не забезпечувати вільного доступу всіх суб'єктів господарювання до кредитних коштів і в результаті – негативно позначатися на реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України.

Вимоги щодо наявності системи державного регулювання банківської діяльності та пруденційного нагляду за банками, а також забезпечення високого рівня довіри всіх верств населення до банківської системи досить тісно перекликаються. Так, саме система державного регулювання банківської діяльності, своєчасне запобігання виникненню криз у банківській системі та проведення зрозумілої і передбачуваної грошово-кредитної політики створює фундамент, на якому побудовано інститут довіри з боку суб'єктів економічної діяльності до банківської системи. У контексті цього слід зазначити, що в Україні банківський сектор економіки є найбільш регульованим, про що свідчить безліч нормативних актів з регулювання як банківської діяльності взагалі, так і окремих банківських операцій. Проте деякі регуляторні акти потребують вдосконалення та узгодження з іншими нормативними актами, зокрема це стосується чіткого визначення мети грошово-кредитної політики в Законі «Про Національний банк України», внесення коректив в Інструкцію з регулювання діяльності банків України від 28.09.2001 № 368 щодо перегляду системи існуючих нормативів і узгодження мінімального розміру статутного капіталу для банків, удосконалення механізмів встановлення процентних ставок Національного банку, законодавчого закріплення механізму емісії, внесення змін у Положення про регулювання ліквідності комерційних банків від 26.09.2006 р. № 378 на предмет більш активного використання інструментів рефінансування для регулювання ситуації на грошово-кредитному ринку і збільшення об'ємів довгострокового банківського кредитування. В Україні мають місце розбіжності в Законі «Про національний банк України» і Бюджетному кодексі України в частині визначення строків надання Основних засад грошово-кредитної політики. Також необхідна розробка нормативної бази здійснення строкових валютних операцій, що дозволить використовувати ці фінансові інструменти для страхування валютних ризиків, ймовірність виникнення яких стає більш високою за умов переходу до плаваючого валютного курсу. Також слід додати, що в Законі «Про банки і банківську діяльність» передбачено створення спеціалізованих банків в Україні, проте регламентація їх діяльності та перелік виконуваних ними операцій розкриті дуже слабо. І хоча для України на сьогодні більш притаманним є універсальний характер організації банківської справи з одночасним поєднанням комерційної та інвестиційної банківської діяльності, перспективна доцільність становлення і розвитку інвестиційних банків та інших спеціалізованих банків в Україні є очевидною.

Як окреме проблемне питання необхідно відмітити, що в Україні не завжди завчасно спрацьовує система превентивних заходів щодо подолання фінансових криз. Тобто в арсеналі Національного банку є повний набір інструментів для реалізації таких заходів, проте вони здійснюються тоді, коли вже ситуація виходить з-під контролю. Наочно це було продемонстровано бездіяльністю Національного

банку, коли за своєчасної валютної інтервенції та введення ліміту валютної маржі можна було попередити подорожчання американського долара та протидіяти відтоку вкладів населення. Ці заходи було все ж таки здійснено, а також доповнено й більш жорстким – заборона видачі вкладів, по яких не настав строк повернення. Певно, що його проведення у ситуації, яка склалася в банківській системі, було цілком виправданим, проте воно суперечить нормам чинного законодавства, викликає панічні настрої населення і не може не підірвати кредит довіри до держави і державних установ. Слід пам'ятати, що сьогоднішня фінансова криза виникла не тільки із світової кризи, а, в першу чергу, є хибним наслідком внутрішньої політики держави. Державі слід ретельно проаналізувати чинне законодавство щодо гарантування кредитів і механізмів відповідальності позичальників та його вдосконалення, забезпечити для фінансових установ надійний порядок відшкодування збитків у разі неповернення кредитів – однак в жодному разі не згортати кредитну діяльність у державі, бо вона є головною умовою дієздатності сучасної економіки.

Наведений перелік питань вдосконалення нормативних актів з регулювання банківської діяльності далеко не повний, проте він дозволяє виокремити ті з них, які потребують подальшого науково-практичного обґрунтування у сфері інституційного забезпечення функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою та формування на цій основі високоефективної системи запобігання виникненню криз у банківській системі, що саме й дозволить забезпечити високий рівень довіри до неї з боку економічних агентів.

Другою складовою інституційного забезпечення функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою є фінансовий ринок і окремі його сегменти. Як складова інституційного забезпечення механізму управління грошово-кредитною політикою та необхідна умова функціонування її трансмісійного механізму, фінансовий ринок повинен мати розвинену мережу кредитно-фінансових інститутів, які б могли надавати високоякісні фінансові послуги. Підвищення ролі фінансового ринку в інституційному забезпеченні грошово-кредитної політики залежить, насамперед, від рівня його розвитку і характеризується кількістю і розмаїттям кредитно-фінансових інститутів, якістю і послуг, які надаються цими установами, наявністю розробленої нормативної бази, розмаїттям використовуваних фінансових інструментів.

Найдинамічніше в Україні розвивається банківський сектор фінансового ринку, на який припадає три чверті сукупних активів фінансового сектора. У зв'язку з цим на сучасному етапі функціонування фінансового ринку України саме банківській системі відведено центральне місце у виконанні основних функцій фінансового ринку – акумуляції і трансформації фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування економіки держави. Водночас, досить динамічно в Україні розвивається такий елемент небанківського сектора фінансового ринку, як кредитні спілки. На кінець 2008 р. зобов'язання кредитних спілок перед своїми членами склали 3757,4 млн грн., що більш як в 6,5 разів більше за аналогічний показник 2004 р. [10].

Дослідження українського ринку цінних паперів як складової інституційного забезпечення грошово-кредитної політики показали, що за роки незалежності в Україні в основному було сформовано умови для його функціонування, а саме: наявність торговельних систем, зниження ризиків інвестицій і забезпечення свободи переміщення капіталів, наявність відповідної нормативної бази. Був прийнятий пакет законодавчих актів, основними з яких є: Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» та Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг», які регулюють діяльність учасників ринку. Проте ефективність функціонування цього ринку є низькою, а результати його діяльності не задовольняють як основних учасників ринку так і суспільство в ці-

лому. До основних чинників, які негативно впливають на розвиток вітчизняного ринку цінних паперів, можна віднести: недостатній рівень захисту прав власників і покупців цінних паперів (в Україні практично відсутні механізми реального захисту акціонерної власності дрібних акціонерів), низький рівень нормативного і інформативного забезпечення учасників ринку, обмеженість асортименту цінних паперів, які реально використовуються на вітчизняних ринках цінних паперів, порівняно аналогічними ринками розвинених держав.

Що стосується такої складової фінансового ринку як страховий ринок, то у нинішньому своєму стані він є ще надто слабким і складає лише 0,9 % ВВП, хоча в Словенії він складає 4,7 %, Естонії – 3,6 %, Словаччині та Польщі – по 3 % [4, с. 47].

Матеріали дослідження дають підставу стверджувати, що до основних проблем, які негативно впливають на діяльність фінансового ринку України і заважають його подальшому розвитку як інституційної передумови функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою та її трансмісійного механізму можна віднести: недостатню ефективність системи державного регулювання економічних відносин, високу вартість банківського капіталу, диспропорції між об'ємами активів і пасивів банків з різними строками погашення, обмеженість інструментів фінансового ринку, наявність інформаційної асиметрії фінансового ринку та інсайдерської інформації, незадовільну структуру грошової маси, низький рівень довіри до фінансово-кредитних установ з боку населення, посилення залежності фінансового ринку від зовнішніх шоків і коливань, які є наслідком фінансових криз в інших країнах.

До негативних факторів, що ставлять під загрозу ефективність проведення грошово-кредитної політики, слід віднести неузгодженість взаємодії основних регуляторів фінансового ринку. Взаємодія цих органів здебільшого зводиться до співпраці у справі надання інформації про порушників правил функціонування фінансового ринку. Досліджуючи роботу органів регулювання фінансовим ринком також слід звернути увагу на можливість позбавлення Національного банку наглядових повноважень у сфері банківської діяльності, яка останнім часом дискутується в кругах вітчизняних економістів. Погоджуючись з А. Т. Ковальчуком вважаємо, що дану позицію не можна сприймати однозначно позитивно, чи негативно з декількох причин: по-перше сучасна конструкція дворівневої банківської системи, в якій НБУ, наділений функціями контролю і нагляду, дозволяє кваліфіковано оцінювати ефективність чинних нормативно-правових актів, своєчасно їх удосконалювати, оперативно вносячи назрілі зміни і доповнення; по-друге на практиці негативні наслідки від зміни існуючої конструкції контрольно-наглядових функцій можуть набагато перевищити бажаний позитивний результат, тому, що будуть порушені нормотворчі повноваження НБУ і налагоджений правопорядок всієї банківської системи. Наприклад, ісландський досвід засвідчує: виокремлення банківського нагляду зі структури центрального банку та передача його іншому регулятору може призвести до втрати частини вже накопиченого досвіду, послабленню довіри до фінансових посередників. Так, в Ісландії застосовується модель єдиного регулятора, і виконання функцій нагляду за діяльністю фінансового сектора покладено на Адміністрацію фінансового нагляду. У той же час до функцій Центрального банку Ісландії не належить регулювання і нагляд за функціонуванням банківської системи, проте він наділений повноваженнями та високим рівнем незалежності у здійсненні монетарної політики, що полягає в забезпеченні стабільності цін, утриманні показника інфляції на рівні не вище 2,5 % за рік і виконанні функції кредитора останньої інстанції. На думку голови ради директорів Центробанку Ісландії Давида Одссона, така модель нагляду виявилася неефективною [8, с. 22–26]. На нашу думку, позбавлення Національного банку наглядових повноважень у сфері банківської діяльності, з враху-

ванням негативного зарубіжного досвіду не є доцільним. Існуюча в Україні конструкція регулювання фінансового ринку є цілком спроможною забезпечувати ефективне регулювання діяльності фінансових установ. Скоріше питання поки ще недостатньої ефективності державного регулювання лежать у площині слабкої нормативно-правової бази, недостатньої координації діяльності регуляторів і розмежування сфер їх впливу.

Таким чином, дослідження інституційних передумов функціонування механізму державного управління грошово-кредитною політикою дозволило сформулювати такі висновки.

1. Під механізмом державного управління грошово-кредитною політикою доцільно розуміти сукупність правових норм, методів та засобів державного впливу на грошово-кредитну політику для забезпечення виконання її цільових орієнтирів.

2. Важливою передумовою для ефективного функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою є наявність належного інституційного забезпечення грошово-кредитної політики, основними складовими якого є банківська система і фінансовий ринок.

3. Аналіз інституційного середовища функціонування механізму державного управління грошово-кредитною політикою показав, що в Україні бракує дієвих механізмів державного контролю і звітності за результати проведення грошово-кредитної політики при одночасному існуванні політичного тиску з боку можновладних осіб на прийняття рішень монетарної влади.

4. Основними проблемами, які негативно впливають на діяльність фінансового ринку як складової інституційного забезпечення функціонування механізму управління грошово-кредитною політикою в Україні є: недостатня ефективність системи державного регулювання економічних відносин, висока вартість банківського капіталу, диспропорції між об'ємами активів і пасивів банків з різними строками погашення, обмеженість інструментів фінансового ринку, незадовільна структура грошової маси, невисокий рівень довіри до фінансово-кредитних установ з боку населення, посилення залежності фінансового ринку від зовнішніх шоків і коливань, які є наслідком фінансових криз в інших країнах.

5. Для забезпечення ефективного функціонування механізму державного управління грошово-кредитною політикою та забезпечення позитивного впливу останньої на розвиток вітчизняної економіки необхідно покращити її інституційне середовище шляхом:

- вдосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність Національного банку України та інших суб'єктів грошово-кредитної політики. Для узгодження діяльності суб'єктів управління грошово-кредитною політикою доцільно внести принципово важливі зміни в Закон України «Про Національний банк України», зокрема: змінити редакцію статті 53, яка не допускає втручання органів законодавчої та виконавчої влади в діяльність Правління та Ради НБУ та передбачити затвердження Основних засад грошово-кредитної політики Верховною Радою України; передбачити можливість використання цільової емісії для фінансування капітальних видатків бюджету; посилити відповідальність НБУ перед главою держави і парламентом країни;

- приведення у відповідність нормативно-правової бази щодо узгодження вимог, форм і методів регулювання в різних нормативно-правових документах, які регулюють процес формування й реалізації грошово-кредитної політики та внести зміни з метою усунення існуючих колізій;

- прийняття окремих законодавчих актів щодо діяльності спеціалізованих банків та фінансових компаній в Україні;

- сприяння збільшенню довіри до національної грошової одиниці і банківської системи за рахунок проведення зрозумілої і прозорої грошово-кредитної політики;

– розширення безготівкових розрахунків, створення стимулів для активнішого залучення банками коштів населення на вкладні рахунки в банках з метою стабілізації об'ємів зростання готівки поза касами банків.

6. Актуальним на сьогодні залишається питання співпраці та координації діяльності органів державного регулювання та нагляду за фінансовими ринками. Доведено, що в Україні недоцільно змінювати існуючу конструкцію регулювання та нагляду, оскільки питання поки ще недостатньої ефективності державного регулювання лежать у площині слабкої нормативно-правової бази, недостатньої координації діяльності регуляторів і розмежування сфер їх впливу.

Подальші дослідження інституційних передумов функціонування механізму державного управління грошово-кредитною політикою потрібно сконцентрувати у напрямі вдосконалення існуючої нормативно-правової бази та формування на цій основі системи запобігання виникненню фінансових криз, що саме й дозволить забезпечити ефективну роботу фінансового ринку та підвищить довіру до банківської системи з боку економічних агентів.

Бібліографічні посилання

1. Атаманчук В. Г. Теория государственного управления : курс лекций / В. Г. Атаманчук. – М. : Юридич. л-ра, 1997. – 400 с.
2. Грудзевич Я. Розвиток інституційної основи грошово-кредитної політики в Україні / Я. Грудзевич // Вісник Нац. банку України. – 2006. – № 6. – С. 27–29.
3. Державне управління : словник-довідник / уклад.: [Д. В. Бакуменко, (кер. творчого кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князев, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика]; за заг. ред. Князева В. М., Бакуменка В. Д. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
4. Дмитрієва О. А. Сфера фінансових послуг в економіці України: організаційні заходи державного регулювання : дис. кандидата економ. наук: 08.00.03 / О. А. Дмитрієва. – К., 2008. – 176 с.
5. Ковальчук А. Т. Финансовое право в рыночных системах (теоретическое исследование в практическом контексте) : моногр. / А. Т. Ковальчук. – К. : Парламентское изд-во, 2008. – 506 с. – ISBN 978-966-611-640-9.
6. Кроливецкая В. Э. Денежно-кредитная политика в России: Анализ угроз / В. Э. Кроливецкая // Бизнес и банки. – 2006. – № 29(815). – С. 1–3.
7. Крупко Т. В. Проблеми інституційного розвитку банківської системи України / Т. В. Крупко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Д. : ДНУ, 2007. – Вип. 229 : У 4 т. – Т. III. – С. 305–309.
8. Міщенко С. Проблеми реалізації монетарної політики в умовах структурних дисбалансів (на прикладі Ісландії) / С. Міщенко // Вісник Нац. банку України. – 2009. – № 3. – С. 22–26.
9. Мовсесян А. Мировой опыт реорганизации банковских систем [Электронный ресурс] А. Мовсесян, А. Либман // Банковское дело в Москве. – 2002. – № 2(86). – С. 56–61: <http://www.bdm.ru>.
10. Офіційний веб-сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: <http://www.dfp.gov.ua>.
11. Офіційний веб-сайт Національного банку України: <http://www.bank.gov.ua>.
12. Про Національний банк України : закон України [Електронний ресурс]: від 20.05.1999, № 679 – XIV зі змінами та доповненнями станом на 25.12.2008 р. / Офіц. веб-сайт Верховної ради України. Режим доступу до тексту: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Про банки та банківську діяльність: закон України [Електронний ресурс]: від 07.12.2000, № 2121-III зі змінами та доповненнями станом на 12.12.2008 р. / Офіц. веб-сайт Верховної ради України. Режим доступу до тексту: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Національного банку України [Електронний ресурс]: від 28.09.2001 № 368, зі змінами і доповненнями станом на 15.02.2008 р. / Офіц. веб-сайт Верховної ради України. Режим доступу до тексту: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України: постанова Правління Національного банку України [Електронний ресурс]: від 26.09.2006 р.,

№ 378, зі змінами і доповненнями станом на 26.09.2006 р. / Офіц. веб-сайт Верховної ради України. Режим доступу до тексту: <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: www.nbu.gov.ua.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 332.13

С. О. Іщук

Інститут регіональних досліджень НАН України

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Проведено оцінку зарубіжного досвіду кластеризації економіки, зокрема, динаміки розвитку кластерів у країнах-членах ОЧЕС. Окреслено проблеми, що супроводжують формування кластерних структур в Україні, і обґрунтовано рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: кластеризація економіки, кластери, конкурентоспроможність, розвиток.

Проведена оценка зарубежного опыта кластеризации экономики, в частности, динамики развития кластеров в странах-членах ОЧЭС. Очерчены проблемы, сопровождающие формирование кластерных структур в Украине, и обоснованы рекомендации по их решению.

Ключевые слова: кластеризация экономики, кластеры, конкурентоспособность, развитие.

Evaluation of foreign experience in clustering of economy is conducted, in particular, the dynamics of clusters' development in member countries of BSEC. Problems accompanying the formation of cluster structures in Ukraine are defined, as well as recommendations for their solution are based.

Key words: clustering of economy, clusters, competitiveness, development.

Актуальність проблеми. Сучасні тенденції поглиблення процесів глобалізації економіки посилюють конкуренцію на світових ринках, а відтак, зумовлюють необхідність формування масштабних інтегрованих господарських структур, причому як міжрегіонального, так і міждержавного рівня. Висока ефективність усіх організаційно-правових форм кластерів, що виникають у економіках більшості країн світу підтверджує об'єктивність та неминучість становлення кластерної моделі національної економіки в Україні.

Аналіз останніх наукових публікацій. Дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців із питань утворення нових територіальних виробничих систем підтверджують об'єктивність та неминучість процесів *кластеризації* з огляду на високу ефективність усіх організаційно-правових форм кластерів, що виникають у економіках більшості країн світу [3–5].

Актуальність цієї проблематики для економічної науки та практики зумовлює існування різних трактувань категорії «кластер», зокрема як «територіального об'єднання взаємопов'язаних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, які спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня» [3] або як «неформального об'єднання організацій і фірм, пов'язаних між собою технологічно і економічно за ознакою (бажано) географіч-